

VAN VRIJHEID IN CRISIS NAAR VRIJHEID IN VERBONDENHEID

Serie Vrijheid

Ik was deze week op mijn school in Haarlem bij een bijeenkomst met collega's over het nieuwe koersplan van ons bestuur. 'Ruimte geven aan het talent van elke leerling' staat daarin. Eén van mijn collega's, lerares Nederlands, ergerde zich aan deze woorden en vertelde ons over wat zij diezelfde dag had meegemaakt.

'Vanochtend zag ik een jongen alleen in de hal zitten op een bankje. Ik vroeg waarom hij daar zo zat. Hij zei: "Ik wacht hier op mijn klasgenoten." Ik vroeg: "Maar waarom komen ze dan niet?" Hij gaf aan dat hij naar Zandvoort moest, daar was een schoolactiviteit. Hij had voor zichzelf bedacht: 'Ik vind het eng om naar Zandvoort te fietsen want ik raak de weg kwijt. Ik wacht op school wel totdat er misschien iemand komt waarmee ik samen kan fietsen.' Maar er kwam niemand, want iedereen ging rechtstreeks naar Zandvoort. Ik heb hem in de auto gezet en naar Zandvoort gebracht. "Mevrouw", zei hij onderweg, "naar Zandvoort fietsen is voor mij lastig, want ik weet niet hoe ik erheen moet, ik raak de weg kwijt. En ik weet ook niet hoe ik vrienden moet maken. Ik ben anders dan de anderen en ik wil niet zo zijn als de rest van de jongens van de klas". 'Dus', zei mijn collega, 'ruimte? om te ontdekken wie je bent? Wat moet je met die rotruimte als je niet de tools krijgt, als je niet weet hoe je het moet aanpakken. Deze kinderen hebben we ook, en hoe passen die in onze school?'

Het is maar een voorbeeld in het klein van hoe hol en vrijblijvend het gebruik van begrippen als vrijheid, ruimte, talentontwikkeling en 'worden wie je bent' kunnen klinken. Voor ons een reden om kritisch te blijven, zodra we horen schermen met dit soort begrippen. Al was het maar omdat ze soms volledig voorbij lijken te gaan aan de realiteit waarin zo grote verschillen bestaan tussen sterk en zwak, arm en rijk, groot en klein. Je kunt zelfs zeggen dat het onkritisch gebruik van mooie woorden als vrijheid, talent en ook zorg, de wortel is van het kwaad waarin die tegenstellingen in onze eigen samenleving op de spits worden gedreven en tegelijk worden verbloemd. Want ook in het klaslokaal, in de lerarenkamer en in de hele vrije maatschappij waarin wij leven krijgt al gauw de mondigste, de brutaalste, de rijkste de meeste ruimte. Je kunt ook zeggen: vrijheid is nooit van meet af aan, vanaf het begin, voor ieder van ons hetzelfde. Wel of niet vrij zijn, de ruimte ervaren om te zijn zoals je bent – dat is zo verbonden met de concrete situatie waarin je leeft, dat het nauwelijks mogelijk is er in het algemeen iets over te zeggen.

Het valt mij op dat in de verhalen van de bijbel vrijheid nooit primair is, nooit eerst. In de bijbel geen vrijheid zonder eerst bevrijding. Er is altijd iets anders eerst: een levende verbinding, een verbond van belofte en trouw, uit liefde, een gave om niet. Dat begint al bij het scheppingsverhaal. Kijk maar naar het doek achter mij. Het is als een lofzang op die schepping. Geen lege, neutrale ruimte, maar een met leven gevulde ruimte waarin onvoorstelbaar veel opbloeit in vormen, kleuren en texturen. Ze vormen contrasten, ze gaan in elkaar over, op een wonderlijke manier vormen ze één geheel. Het is een scheppingsrijkdom die aan je 'tevoorschijn komt', waar je je 'in bevindt'. Je zou het vanuit het niets nooit zo hebben kunnen bedenken. Het scheppingsverhaal en dit kunstwerk laten die primaire levenskracht, die rijkdom van de schepping niet alleen zien; ze zeggen ook iets over die rijkdom, ze geven er betekenis aan: dat er een boog van het verbond is die dit alles omvat, een oer-verbinding die alles bijeenhoudt. Ze zeggen ons dat er zonder die eerste, oorspronkelijke verbinding geen schepping had kunnen bestaan, geen talent, geen zorg, geen ruimte van vrijheid. Niet dus de vrijheid eerst, maar de levende verbinding, de over-stromende liefde vanuit God, de Geest die in ons leeft en waardoor wij pas, persoonlijk en gezamenlijk, vrij kunnen worden.

Zo ook in de lezingen van vandaag. Het verhaal over Jezus' Hemelvaart vertelt ons niet alleen het wonderlijke dat met hem gebeurt. Meer nog vertelt het wat er daardoor met de leerlingen gebeurt. Zij staan erbij en kijken ernaar. Je kunt het zien als een persoonlijk moment van crisis, een vreemde, onthullende ervaring van vrijheid, dat ze nu zonder hem verder moeten. Crisis als besef dat het er nu op aan komt een keuze te maken. Maar er is tegelijk, stel ik mij voor, een ervaring van verbinding, van 'gedragen worden'. Die maakt dat zij nu ook een eigen weg kunnen gaan. Hemelvaart – niet een lege vrijheid, maar een besef van 'op eigen benen moeten staan' in een door de Geest gevulde ruimte. Daarin durf je het aan, als leerling, steeds meer vrij te worden, om zelf die ruimte te verkennen en je grenzen te verleggen. Als Jezus in een wolk verdwenen is, krijgen de leerlingen nog een duwtje in de rug: een aansporing door twee mannen die erbij staan om dat risico daadwerkelijk aan te gaan, om terug te gaan naar Jeruzalem, waar het leven van zoveel verschillende mensen zich afspeelt; om in die gevarezone nu zelf en gezamenlijk van de Geest te gaan getuigen en daarnaar te handelen.

Ook Paulus, in zijn brief aan de Galaten, toont zich zo'n getuige van de Geest en van de vrijheid die daaruit voortkomt. Voor hem is de 'lege' of 'loze' vrijheid die van de wet die alleen naar de vorm wordt nageleefd, zonder dat daarin het verbond nog levend is. Dat leidt tot zelfgenoegzaamheid, zegt Paulus, en hooguit tot een vrijheid 'in gebondenheid'. Met die wet in de hand gaan mensen twee gezichten aannemen. Dan gaat het alleen nog om de regels en lok je haast uit dat ze overschreden worden of alleen nog uiterlijk worden nageleefd. Een maatschappij die zo de wet centraal stelt, zegt Paulus, wordt een maatschappij van controle, van binding en handhaving en is juist strijdig met de echte vrijheid waartoe een mens geroepen is. De bedoeling van de wet is niet anders dan die van de vrijheid: die ligt in bevrijding en verbinding, dat je allereerst de ander liefhebt. Wat hij schrijft aan de Galaten hoeven we niet op te vatten als vermaning of als een morele opdracht om jezelf weg te cijferen. Hij zegt hoe vrijheid 'werkt' in een mensenleven en in een samenleving. Dat een vrij mens is als een goed gewortelde boom, die in verbondenheid met anderen steeds betere vruchten kan gaan dragen. Waarachtige, menselijke vrijheid kun je herkennen aan de effecten, als vruchten van de Geest. 'Waar de geest van de Levende is, zegt hij, daar is vrijheid.' Jezus gaf hem het voorbeeld. Die zag van nature iedere mens staan, bij voorkeur diegenen die achterbleven. Van ons vraagt het oefening, geduld, aandacht voor de ander om die Geest van vrijheid in ons te laten doordringen; dat we waarnemen en afstemmen op wat de ander beweegt of blokkeert, daarmee iets doen. Soms alleen maar door er te zijn, ruimte te maken in de ziel van de ander en daarmee in onze eigen ziel, zo onze zelfzucht in toom houden, zodat wij vrij en creatief worden of, zoals Paulus elders zegt: steeds beter, met onverhuld gelaat, het licht van de Levende weerkaatsen.

Maar zijn dit niet ook allemaal te mooie woorden? Betekent dit nu echt iets voor de crises waarmee wij wereldwijd te maken hebben? Ik heb het gevoel dat ons collectieve inzicht groeit dat al die crises samen één grote crisis vormen van de vrijheid zoals wij die zijn gaan opvatten; dat we steeds beter begrijpen dat het er op alle terreinen op aankomt onderlinge jaloezie en concurrentie uit te bannen, de zelfzucht in te dammen en samenwerking en verbindingen te versterken. Het vrijheidsbegrip dat spreekt uit de bijbel kan ons hierbij helpen. Het houdt ons waakzaam en kritisch als het over onze vrijheid gaat. We kunnen er rechtstreeks de uitbuiting, de oorlog en het geweld niet mee voorkomen. Het maakt ons wel weerbaar tegen de retoriek waarmee ons oorspronkelijke verlangen – naar bevrijding, naar vrijheid in verbondenheid – wordt geperverteerd en misbruikt. Het helpt ons om in het spanningsveld van de crises waarin wij staan, zoals de leerlingen van Jezus, én de leegte te voelen én toch ook de verbondenheid waarin wij onze eigen verantwoordelijkheid, voor de wereld en voor de ander, kunnen gaan nemen.

Maar laten we, met Paulus, beginnen in het klein. Zoveel mogelijk bevorderen wat verbindt: praktisch blijkende liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, zelfbeheersing. Dit zijn geen 'mooie woorden'. Het zijn de concrete, doorleefde manifestaties van een door de Geest gevormde vrijheid waar wij van nature toe in staat zijn. En ja, ook van nature zijn wij hierin leerlingen. Soms voelen we geen aansluiting, zijn we bang de weg kwijt te raken, lukt het ons niet om vrienden te maken, wachten we eindeloos op iemand waarmee we samen kunnen fietsen. Vrijheid is dan dat we elkaar steeds beter gaan zien: zien gaan, zien staan, zien zitten. Zodat we niet langer bang hoeven zijn voor de ene of de andere 'rotruimte'. Opdat wij, als vrienden, ieder op zijn of haar manier, voor elkaar nieuwe ruimten van vrijheid scheppen. Zo moge het zijn.

Germain Creyghton